

Povijest filozofske nastave u Isusovačkoj Akademiji u Zagrebu 1638. - 1773.

(Svršetak.)

Znanstvena diskusija u obliku **disputacije** bijaše sastavni dio filozofijske nastave sve tamo pod kraj XVIII. vijeka, a njegovahu ju jednako škole katoličkih i protestantskih zemalja.

Svrha je disputacijama bila, da se mladići metodički vježbaju u logičkom izricanju misli pa da se pojedine znanstvene stavke što svestranije obrade, s raznih gledišta osvjetle i tako istina što dublje usvoji. Disputacija je dakle nastavak i dopunjak predavanja sadržavajući još i tu korist, što je čak bio sâm zaposlen u istraživanju istine. Dispute su preteča seminara današnjega sveučilišta. Diskusija je unosila promjene i života u monotoni inače tok nastave, od koje toliko pati moderna škola.

Da diskusija ne zastrani te mladi ljudi neopazice — kako često u diskusiji biva — ne diskutuju o sasvim trećoj stvari za boraviv, o čemu se zapravo raspravlja, mnogo se pazilo na to, da disputacija teče redovno u silogističkoj formi (**argumentari in forma**). Pošto je naime defendent ukratko razložio i obrazložio tezu, koju je opugnant između više njih odabrao za pobijanje, opugnant bi stavio kontradiktornu ili kontrarnu tezu te iznio kratak dokaz za svoju tvrdnju, dakako u silogizmu. Defendent bi najprije ponovio silogizam, onda bi opet ponovio premisu po premisu i dodao **concedo** ili **nego** ili **distinguo** maiorem ili minorem a prema tomu i **consequens** i **consequentiam**.

Disputacija bilo je više vrsta. Jedne su se držale svake subote po dva sata, a druge svakoga mjeseca (**disputatio mens-trua**) osim u posljednjoj četvrti školske godine; ako je bilo malo đaka, onda bi bila takva »mjesечna« disputacija svaki drugi mjesec. Za mjesечnu se disputaciju uzimalo više gradiva, a argumentovahu po trojica prije podne i poslije podne, i to prvi po jedan sat, a druga dvojica po tri četvrta sata.

Velike je zahtjeve stavljala na apsolvante filozofije disputa-cija »de (ex) universa philosophia«. Ova vrsta disputacija stajale do slobodne volje slušača. Defendent je morao svladati čitavo gradivo, što se predavalo kroz tri, dotično dvije godine filozofijske nastave. Na takav svečani »actus publicus« pozivali bi se akademički obrazovani ljudi. Po tome je jasno, da su se za ovakve rasprave odabirali samo onaki daci, koji su se mimo ostale odlikovali u znanju, pa to i propisuje Ratio stud. (Reg. praef. stud. sup. 19.) Bjelodano je, da su ove vježbe bile veoma pedesno sredstvo uspješne filozofijske nastave¹⁷⁾.

Prilično su obilati podaci naših vrela o vanjskim momentima disputacija zagrebačke akademije, pa smo o toj stvari mnogo bolje obaviješteni negoli o gdje kojima većeg zamašaja. Kako inače

naša povjesna vrela oskudijevaju vijestima o ovakim kulturnim prilikama, mi ćemo iznijeti nešto veće obilje podataka te ruke, da podamo izrazitiju sliku davno minulih vremena.

Samo se sobom razumije, da su se i u Zagrebu držale redovite one disputacije mjesečne i sedmične. Uzet ćemo dakle u obzir samo izvanredne. Od tih su se najviše cijenile disputacije »ex universa«. Takvih je velikih disputacija znalo biti u Zagrebu u jednoj godini po tri (1685., 1715.), kadšto po pet (1694., 1700.), sedam (1750., 1758.), osam (1667., 1721., 1728., 1756.), a godine 1759. bilo ih je pače deset. No bilo je godina i bez velikih javnih disputacija, a razloga je moglo biti raznih. Tako se spominje g. 1704., da nije bilo disputacija ex universa, jer su vremena nemirna i nesigurna. Gdje kad se možda nije našlo đaka, koji bi bili podobni da istupe u javnosti, no to će biti izuzeci, pogotovo pošto su uvedeni godišnji ispiti.

Veoma je često branitelj (defendens) dao otisnuti teze, koje bi onda obično prikazao kojem odličniku. Imućniji bi sami namirili troškove tiska, a manje imućnim našao bi se dobrotvor (»maecenas«).

G. 1685. branila su na koncu godine (školske) trojica teze iz cijele filozofije. Troškove oko tiskanja teza jedne od ovih disputacija namirio je grof **Adam Zrinski**. Jedan je prikazao svoje teze otisnute »magno in emblemate« kranjskim staležima. Bio je to Rječanin **Ivan Josip Marburch**. Jedan eksemplar ima hrvatski arheološki muzej u Zagrebu. Emblem je od žute svile, dug 138 cm, a širok 100 cm i ½! I alegorijom i ornamentikom čedo je baroka. Umjetnik je gore u sredini prikazao **Leopolda I.** kako jaše na orlu, ispod njega desno nalazi se grb grofa **Gallenberga**, namjesnika kranjskoga, a na suprotnoj strani lebdi anđeo i puše u dugačku trubu, s koje se vije listak s imenima **kranjskih staleža**: Rijeka je tada pripadala Kranjskoj. Ispod Leopolda nekako u sredini voze dva orla **Kranjsku** na trijumfalnim kolima. Lijevo i desno dižu se dva niza piramida. Nešto niže desno voze dva labuda u trijumfalnim kolima **Bogoljubnost**, iza koje se diže visok stup s kipom **Bezgrješne Gospe** na vrhu; nasuprot vozi se **Mudrost** u trijumfalnim kolima, što ih vuku dva leoparda. U slijedećem nizu desno vozi se **Hrabrost** u obliku jake žene s mačem u ruci, a s druge strane **Pravednost** zavezanih očiju držeći mač i tezulju; Hrabrost

¹⁷⁾ Paulsen sudi o njima ovako: »Ohne Zweifel sind derartige Übungen, solange sie möglich und lebendig waren, von bedeutenden Wert gewesen; sie mussten eine Sicherheit und Gegenwärtigkeit des Wissens und eine Schlagfertigkeit in der Argumentation hervorbringen, wie sie heute, wo unser Wissen in Büchern und Papier steckt, selten vorkommen wird. Dass sie ein unbequemes Stück des Lehrauftrags waren, wird nicht minder gewiss sein. Man denke sich, es sollten heutzutage unsere Theologen und Philosophen vor einer Corona von Kollegen den Inhalt ihres Vortrages in solcher Weise durch disputieren«. (Gesch. d. gel. Unterr., I. 266.).

voze dva lava, a Pravednost dva vilovita konja. Između ove četiri alegorijske prilike kuje **Vulkan** ubojito oružje. Ispod Hrabrosti stupa mladić držeći ljevicom oveliki list, na kojem se tumače alegorije: zaslugom namjesnika Gallenberga i kranjskih staleža cvatu u slavnoj domovini bogoljubnost, mudrost, pravednost i hrabrost. Sasvim dolje ističu se tri kićena okvira: u srednjem, većem, otisnuto je 25 teza, što će ih štitićenik kranjskih staleža braniti¹⁸⁾; u desnom piše: **quas (theses) in caesareo Soc. Iesu collegio Zagrabiae publice propugnabit praenobilis dominus Ioannes Josephus Marburch Fluminensis AA. LL. et philosophiae baccalaureus Mense... die., anno 1685;** u lijevom okviru: **praeside rev. Patre Ioanne Iosepho Pathatich e Soc. Iesu AA. LL. et philosophiae doctore eiusdemque professore emerito.**

Od 29 filozofa trećega tečaja g. 1694. istupiše petorica u velikoj disputaciji s tiskanim tezama; jedan je od te petorice prikazao svoje teze **sv. Jurju**, zaštitniku svog mecene Jurja Plemića, a drugi (ex seminario Valachorum) kardinalu Kollonichu, moćnom zaštitniku grkokatolikâ.

Listak s tezama nije dakako bio uvijek onako skupocjen kao onaj Rječanina Marburcha, redovito je bio mnogo jednostavniji, no uvijek se pazilo, da bude svečan i milovidan. Latinski mu je naziv icon, cuprum, imago chalcographica, imago, scalprum, a veoma se često zove emblema. Naručivahu se ponajviše u Beču¹⁹⁾ i Augsburgu pa se i zovu emblema Viennense, emblema Augustanum.

Pod augsburškim je emblemom branio Sigmund Ilijačić g. 1751. **uvodne teze** (proemia philos.) i prikazao ih »slavnim staležima i redovima kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije«. Isto je 12. veljače 1685. branio »proemiales theses logicae« filozof Vuk Vinko pl. Kukuljević pod auspicijama **Adama Zrinskoga**. Čini se, da su se teze kadšto urezivale u kovne ploče. G. 1680. naime branila su teze devetorica, »quorum duo perillustres, ex proematibus logicae disputarunt, sub gentilitiis insignibus laminae insculptis excellentissimi et illustrissimi Croatiae Pro-Regis«. Druga su dvojica imala embleme sa slikama Bl. Gospe i sv. Franje Ksavera²⁰⁾.

Dešavalo se i to, da bi se teze otisnule na početku knjige, koja bi se prikazala odličniku, pod čijim se »auspiciama« disputa-cija držala. Tako je g. 1733. zagrebački kolegij u znak zahvalnosti izdao knjižicu **Memoria beneficiorum a collegio Societatis Iesu Zagrabiensis acceptorum**²¹⁾, kad je »eruditus et perdoctus dominus **Jacobus Kunecz, Croata Varasdinensis**« javno branio teze iz cijele filozofije »sub auspiciis« biskupa Branjuga »in almo Caesareo regioque S. I. gymnasio Zagrabiensis«. Ova se knjižica bez svake

¹⁸⁾ Sr. Prilog 6. ¹⁹⁾ O emblemima pravljenim u Beču pisao je Dr. A. Mayer, *Ein kleiner Beitrag zu Wiens Buchdruckergeschichte* (v. 1637 bis 1740) u »Berichte und Mitteilungen des Altertums-Vereins zu Wien« (Bd 48, 1915). ²⁰⁾ Litt. ann. prov. Austr. 1680. ²¹⁾ Zagreb, Ivan Weitz 1733.

sumnje razdijelila među slušatelje, kao što su se dijelili i emblem. Imamo mnogo potvrda, da su imućni daci ili pak mecene darivali slušatelje knjigama. G. 1725. razdijeljen je školski povjesni priručnik Isusovca Franje Wagnera *Mensis chronologicus seu universa chronologia*²²⁾, g. 1735. poklonio je jedan metafizičar *Diarium Sanctorum* (izdao o. Grošec), g. 1740. neki metafizičar »nastavak ugarske povijesti« Isusovca Franje Kazija, g. 1760. darovao je jedan defendent *Flores Senecae a J. Lipsio collectos*. Od tri defendenta »ex universa« g. 1754. poklonio je jedan djelo *Byzantina historia*, drugi *Banorum Croatiae series*, treći *Monita politico moralia* Maksimilijana Badza.

G. 1770. podvrgao se Hrvat Stjepan Wadschedl (Illyrus Verocensis), filozof 1. tečaja, javnoj diskusiji, nekoj vrsti ispita, o 150 izabраниh teza iz četiriju knjiga carskih institucija Justinijanovih, koje je u svrhu diskusije dao štampati. Pozitivno se pravo, osim kanonskoga, u Isusovačkoj akademiji nije predavalo, nego je mladi pregalac privatnim trudom, a jamačno uz uputu kojeg Isusovca, proučio rečeno gradivo diskusije, na koju su došli »juris periti Regni«, da ga pitaju. S odgovorima bijahu veoma zadovoljni. Wadschedel je pravnčkim tezama pridao raspravu o njegovanju svilene bube i pamušnjače. Natpis je zanimivoj ovoj brošuri: *De Cultione mororum et procuratione bombycum institutio compendiarie e variorum observationibus congesta* (Zagreb, Ant. Jandera 1770. Str. 28 u 4°). Poznato je, kako je Marija Terezija nastojala promicati svilogojstvo u Hrvatskoj. To je njezino nastojanje našlo odziva u požeških Isusovaca, koji su na svojem kraljevačkom imanju nabavili u tu svrhu i strojeva te zasadili mnogo hiljada dudova²³⁾. Zanimiva je i posveta rečene brošure kao odraz opće težnje onoga doba, da se uveća materijalno blagostanje domovine: **Boni publici obsequio et incremento plagulas (sic) has devove!! amplificandi ejus et quam latissime differendi studiosissimus calamus.**

Već bismo po tom, što je dosad rečeno, smjeli zaključiti, da se publika zanimala za školu i naučni rad, a povijest nam zagrebačkoga kolegija to često izrijeком potvrđuje. Škola nije bila, što no riječ, opasana kineskim zidom. Postojala je tada dosta živa veza između doma i škole. To su bila na pr. razna dramska prikazivanja đaćka, a napose brojne disputacije pa »akademije«, na koje bi dolazilo obrazovano općinstvo, na čelu najodličniji zastup-

²²⁾ Zagreb 1725. ed. 2. conjuncta et aucta. — Naslovna strana kaže, da je troškove namirio kanonik Juraj Dumbović, a branili su »assertiones ex universa physica generali« filozofi drugoga tečaja Baltazar i Adam Križanić de Hresna. »Croatae Carlstadtenses«, »in almo caesareo regioque S. I. gymnasio Zagrabienſi« pod predsjedanjem o. Luke Bakranina. Bakranin je umro dvije godine kasnije (4. srpnja 1727.) u Sevilli, gdje se spremao da otplovi u Ameriku za misijonara. Učenošću je zadivio španjolce. (Stöcklein, Weltbot tom. II. Theil 14. pag. 93.).

nici Crkve i države: biskup, ban, staleži i redovi, kaptol i t. d. Lako je zamisliti, s kolikim su zanimanjem pratili na pr. tok raspravâ sada već zreli ljudi, a nekoć daci zagrebačkoga ili kojeg stranog učilišta. Dačke reminiscencije!

Gosti se nisu zvali na disputacije da samo slušaju, nego i da, ako htjednu, zahvate u raspravljanje iznoseći teškoće i prigovore proti branjenim tezama. Izrije kom se spominju ovaki izvanredni opugnanti više puta, na pr. g. 1706. dva kapucina, g. 1725. dva kanonika, g. 1716. biskup Mirko Esterhazi. Biskup je Branjug došao jednoć pješke u gornji grad na mjesečnu disputaciju, na kojoj je opugnirao trima đacima. Prenoćio je u kolegiju, a sutradan se vratio u svoj dvor opet pješke, »vere philosophice«, veli šaljivi kroničar kolegija.

*

Osvrnemo li se letimice na ono, što je kazano dosad o naučnoj osnovi, vidimo, da filozofijska nastava starih zahvaća i u današnju višu gimnaziju i u sveučilište. S gimnazijom joj je zajedničko donekle građivo, osobito matematika i prirodne znanosti, napose pak to, što se filozofija držala — baš kao gimnazijski predmeti — pripremom za stručne nauke: teologiju, pravo i medicinu. Ovo je svakako velika odlika stare škole, jer nema spora, da solidna filozofijska naobrazba i te kako usposobljuje za svaki drugi znanstveni rad. Srodstvo sa sveučilištem očituje se u tom, što je filozofijsko građivo bilo mnogo opširnije a i naučni zahtjevi daleko veći negoli u filozofskoj propedeutici naših dvaju najviših razreda gimnazijskih. Uz to treba držati na umu naročito disputacije, koje zahtijevahu od mladoga filozofa priličnu spremu i okretnost uma.

3. Sveučilišna prava i povlastice.

Osnutkom filozofijskoga studija dobio je Zagreb po tadašnjem primanju zapravo jedan fakultet. Trebalo je samo steći privilegije i prava sveučilišna, novo sveučilište popuniti drugim fakultetima, barem teologijskim (gradačko je sveučilište dugo imalo tek dva fakulteta), trebalo je napokon, da se Isusovci u potpunom opsegu služe dobivenim privilegijama, a mi bismo bili imali već pod kraj XVII. vijeka sveučilište pa bi danas naša »Alma Mater« brojila do dva vijeka i po opstanka svoga.

Sveučilišne privilegije dobilo je novo sveučilište već nakon malo godina. Poveljom izdanom u Ebersdorfu 23. rujna 1669. obdario ga je Leopold I. svim pravima, povlasticama i slobodnostima, što ih imahu sveučilišta rimskoga carstva i habsburških zemalja.

²³⁾ Hist. resid. Pozeg. S. I. (Rkp.). ²⁴⁾ »Placuit illa inclytis Regni proceribus praesentare ab iisque acceptationem et confirmationem efflagitare immunitatum, sine Regni consensu nullum vigorem habiturarum« (Hist. Coll. Zagr.).

Iz ove povelje a i iz drugog vrela saznajemo, da je to polučeno nastojanjem rektora zagrebačkoga kolegija **Filipa Kaušića**. Zanimivo bi bilo saznati, da li je zamisao zagrebačkog sveučilišta nikla u glavi Kaušićevoj ili se možda našlo u Hrvatskoj i drugih ljudi dalekosežnih koncepcija; pogotovo bi nas zanimalo, da li je nastojanje Kaušićevo izraz želje odlučnih faktora hrvatskoga naroda — staleža i redova. Vrela u tom šute, a mi znamo samo to, da je Leopold spomenutu povelju izdao na zamolbu rektora zagrebačkoga.

Tkalčić veli u svojoj studiji o stanju više nastave (Rad 90), da je Martin Borković kao general reda Pavlinskoga isposlovao filozofijskom studiju lepoglavskom prava i povlastice akademijske, no ne kaže, koje je to godine bilo. Borković je bio general reda (po drugi put) od g. 1657. do 1663. Sveučilišni je dakle privilegij podijeljen lepoglavskom zavodu u to doba, dakle malo godina prije, nego je ovakav privilegij steklo zagrebačko učilište. Da li je možda takmenje Pavlina i Isusovaca ponukalo Isusovce, da zaištu slične povlastice za svoj zavod, koji je osnovan šest godina poslije Pavlinskoga? Moguće jest, pače se smije reći, da je to vjerojatno, ali mi toga bez pozitivnih dokaza ne možemo tvrditi.

Zagrebački su Isusovci držali, da treba Leopoldove privilegije podastrijeti hrvatskome saboru i u njega zamoliti prihvati i potvrdu stečenih prava i slobodina, koje bez privole hrvatskoga kraljevstva ne bi imale snage. Stanovište sasvim hrvatsko!²⁵⁾ Dne 3. studenoga 1671. donesen bi privilegij Leopoldov u ukusnoj kap-suli u sabor i predan banskom namjesniku Martinu Borkoviću, biskupu zagrebačkom, a taj ga uruči protonotaru kraljevinskom Nikoli Patačiću Zajezdanskom, da ga sabranim staležima pročita. Pošto bi povelja pročitana, čitav je sabor jednodušno prihvati, samo je gradski sudac zagrebački protuslovio, ako bi se privilegij po čemu kosio s gradskim slobodinama. Baš su tada građani i daci bili u ljutoj zavadi. Kad se gradskome sudu naložilo, neka kaže razloge, rad kojih protuslovi, odgovori, da je samo uvjetno protuslovio. Staleži i redovi odbiše njegov protest, i tako bi privilegij usvojen i od protonotara potpisan²⁶⁾.

Leopoldova povelja pisana je kaligrafijski na pergameni u velikoj četvrtini, dobro je još sačuvana, isto tako i veliki viseći pečat²⁶⁾. Sadržaj joj je ukratko ovaj.

U arengi ističe vladar znamenitost znanosti po vjeru katoličku, nastojanje predšasnika svojih oko procvata nauka te vrsnoću Isusovačkih škola. — U naraciji spominje zakladu Dijaneševiće-

²⁵⁾ »Anno Domini 1671, die 3 mensis Novembris in Generali dominorum Statuum et Ordinum Regnorum Croatiae et Sclavoniae Congregatione Suae Sacratissimae C. et R. Majestatis privilegiales neoacademiae Zagrabien-sis praesentatae, publicatae et acceptatae sunt. — Lectum per me magistrum Nicolaum Pataticum de Zajezda protonotarium regni«. ²⁶⁾ Original u hrv. drž. arhivu u Zagrebu.

vu i molbu rektora Filipa Kaušića, da bi zagrebačkom filozofijskom studiju podijelio prava i povlastice ostalih akademija. Sad slijedi doslovno fasija Dijaneševićeva od 18. studenoga 1666. — U dispozitivnom dijelu, koji donosimo u vjernu prijepisu među priložima (br. 7.)

Leopold

1° potvrđuje osnutak akademije ili filozofijskoga studija i to za rimsko carstvo vlašću carskom, za Ugarsku (sic) kraljevskom.

2° uzimlje u osobitu zaštitu svoju i nasljednika svojih akademija s cijelim kolegijem, s đacima i profesorima suprot svakoj sili.

3° jurisdikciju nad đacima »in civilibus seu criminalibus« pridržaje sebi i nasljednicima svojim te sucima, koje će on ili nasljednici njegovi na prijedlog rektora akademijskoga imenovati. To pak čine zato, što bi ovaki poslovi u jednu ruku bili na uštrb redovničkom miru i sabranosti a redu izvor mnogih neprilika, u drugu pak ruku, što po zakonima kraljevine ovaka jurisdikcija s važnih razloga ne pripada građanskoj ili svjetovnoj vlasti; time se, kaže, ne derogira magistratu zagrebačkom niti redovnim sucima drugih slobodnih gradova, ako im se naime ne da vlast, da apse, sude i kažnjavaju đake, osobito akademičare, na koje nisu imali onake vlasti ni prije osnutka akademije.

4° Zagrebačka akademija dobiva ovom poveljom sva prava i povlasti, što ih imaju ostale gimnazije, generalni studiji, akademije i sveučilišta u rimskom carstvu te u kraljevinama i zemljama austrijskih knezova, napose pak sveučilišta kölnsko, bečko, majncko, ingolstadsko, praško, olomučko, gradačko, trnavsko i košičko, naročito imaju rektor akademije, kancelar, dekani fakultetâ i ostali doktori i građivani profesori vlast podjeljivati akademičke stepene.

5° koji steku u zagrebačkoj akademiji stepen doktora, licencijata, magistra i bakalaureja, postaju »ipso facto promotionis« dionici svih odlika i povlastica, što ih uživaju promovirani u drugim takim učilištima, bilo da ti privilegiji sastoje u disputacijama, profesijama, ispitima, cenzurama teza, akademičkim sijelima, bilo u drugim počastima, kao što je počasni plašt (epomis), doktorski klobuk, prsten i druga ovaka akademička odličja zajedno sa žezlom, pečatom i naslovima;

6° Svjedodžbe pak akademijske zakonito stečene u ovoj akademiji moraju da prime svi kolegiji, akademije, zadruge, kaptoli i svi ostali i to na sudu i izvan njega; svjedodžbe ove usposobljuju onoga, koji ih je polučio, za sve časti svjetovne i duhovne te za beneficije i u onim kaptolima i crkvama, koje od kandidata zahitjevaju tri ili više godina akademijskih nauka ili doktorat.

7° Da okruni milosti, što ih je dao »novoju ovoj zagrebačkoj akademiji« i što će ih još dati, vladar će poraditi, da se ova akademija podignuta i osnovana »in praefato Regno nostro Slavono-

niae« spoji s ostalim sveučilištima austrijske provincije Družbe Isusove²⁷⁾ te njima utjelovi, napose bečkom i gradačkom²⁸⁾.

8° Vladar se nada, da će nova akademija uroditi obilatim plodom, pa kao što je spreman s osobitom ju skrbi braniti i unapređivati, tako živo preporuča nasljednicima i baštinicima svojim, hrvatskim staležima i redovima i svim vjernima svojim, neka akademiju sa svim njezinim pravima i povlastima brane, unapređuju i, ako zatreba, neka joj dadu još i drugih milosti i povlasti.

Sačuvao nam se prijepis koncepta druge jedne srodne povelje Leopolda I. namijenjena isto zagrebačkoj akademiji i kolegiju (*«privilegium fundationis»*), no ta je povelja bila tek nacrt, prema kojem se imao u vladara zamoliti sveučilišni privilegij i potvrda raznih slobodština i prava kolegija²⁹⁾. Sva je prilika, da je Isusovcima taj nacrt sastavio prema njihovoj zamisli koji prijatelj vješt takih poslova. Ne može se ustanoviti, da li je ovaj koncept igda bio u vladarevoj kancelariji u Beču. Ta se zamišljena povelja veoma razlikuje od one izdane u Ebersdorfu. Jasno se razabiru dva dijela. U dispozitivnoj česti Leopold zapravo tek potvrđuje prava i povlasti, što su ih Isusovci ili već imali po kanonskom pravu i pravima hrvatskoga kraljevstva ili dobili od predšasnika Leopoldovih ili bar donekle ih uživali na pr. *salva guardia*, slobodan uvoz stanovitih potrepština, kao što su knjige, živežne namirnice i t. d. Kako taj dio baš ne spada amo, koliko se odnosi na osnutak akademije, napomenut ćemo samo ono, što se tu kaže za odnošaj hrvatskih staleža i redova prema Isusovačkom redu u Hrvatskoj. Leopold ističe, kako su hrvatski staleži i redovi vazda iskazivali zaslužnim hrvatskim Isusovcima svoju naklonost pa ih i branili od Ugra, koji su na krunidbenom saboru u Požunu zahtijevali, da se otprave iz Hrvatske. Staleži su hrvatski, veli nacrt, voljeli (a to su i naložili svojim poslanicima za ugarski sabor) otkinut se od Ugra i od zajedničke krune, kojoj bijahu toliko vijekova podvrgnuti nikojom silom nagnani već od svoje volje (*nulla cogente aut impellente sed sua sponte*) te potražiti drugoga kralja, drugu krunu i drugi narod, s kojim bi sklopili savez, negoli i najmanje popustiti u stvarima vjere ili Isusovce iz kraljevine otpraviti. Ban je, kaže se dalje, pisao papirskom nunciju ovako: »Neka znade Vaše presvijetlo i prečasno gospodstvo, da smo voljeli jednodušno se od krune ugarske odijeliti negoli biti bez ovoga svetog reda«. — Da nije možda ovaj nacrt, ako je ikad došao u dvorsku kancelariju, gdje su sjedili i Madžari, radi ovoga pasusa zabačen?

Leopoldovo poveljom od 23. rujna 1669. zagrebački je filo-

²⁷⁾ To bijahu bečko (dijelom), gradačko, košičko i trnavsko. ²⁸⁾ Zagrebački rektor Zamberger veli u pismu nepoznatu adresatu (9. travnja 1746), da je zagrebačka akademija (zapravo kaže *universitas*) spojena s gradačkim sveučilištem: »Optarem si modificatio ad normam universitatis (naime Graecensis), cui nostra unita est, concederetur«. (AA. Coll. S. I. Zagr. irreg. fasc. 4. br. 26.). ²⁹⁾ Lib. litt. instrum. str. 40—45.

zofijsko studij dobio prava i naziv akademije, no on se i nakon toga zove »gymnasium«; tek malo pomalo učestao je i naziv »gymnasium academicum«, a javlja se i »academia«. Uzmemo li u obzir, da se u zagrebačkom učilištu predavala filozofija u glavnom kao na drugim »akademijama«, dakle sveučilištima, a poslije i znanstvena teologija, pa onda, da su se bar donekle upotrebljavali sveučilišni privilegiji, napokon, da se već u Isusovačko doba upotrebljavao naziv **akademija**, smijemo opravdano zvati zagrebačku akademičku gimnaziju naprosto akademijom, kako se nazivlju i drugdje ovaki zavodi, u kojima se uz humaniora predavala filozofija.

Red je da osvjetlimo vrlo zanimivo pitanje, zašto nakon stečenih sveučilišnih prava i povlasti zagrebačko učilište nije postalo pravo sveučilište, napose pošto je na izmaku prve pole XVIII. vijeka imalo, možemo reći, i bogoslovni fakultet. Dosad su malne svi pisci, koji su u tom predmetu pisali, tvrdili, da su Isusovci zahtijevali, neka njihov general potvrdi kraljevsku povelju, a toga hrvatski staleži nisu htjeli dopustiti. Tomu je prikazivanju, čini se, začetnik Krčelić³¹⁾.

Još prije, no što sam proučio, što kažu izvori o toj stvari, ova mi se verzija nikad nije činila vjerojatna, već stoga, što nije nimalo u skladu s onim, što inače znamo o postupku Isusovačkog reda u sličnim prilikama. Moja se slutnja obistinila. Rečenom se prikazivanju protivu prije svega činjenica, da su Isusovci sami zaiskali od hrvatskoga sabora potvrdu i prihvata povelje i to s motivacijom, da inače t. j. bez saborske potvrde i prihvata dobiti privilegij ne bi vrijedio. Nego imamo još jasnijih dokaza, a to su pisma, što ih je tadašnji general reda Pavao Oliva u tom poslu pisao austrijskom provincijalu Adamu Aboedtu (12. veljače, 13. kolovoza i 8. listopada 1672.) i rektoru zagrebačkom Petru Merkasu (13. kolovoza 1672.³²⁾ Iz tih pisama saznajemo, da je bivši rektor Filip Kaušić **bez znanja viših starješina** isposlovao carsko-kraljevski privilegij, a takav se postupak protivu ustanovama reda. General ne odobrava, što se upotrebljavaju akademički naslovi, kao što su »rector magnificus«, i što se vrše nekoji akademički čini. One, što su se u tom pogledu ogriješili o ustanove reda, provincijal će kazniti, ali oprezno, **da se ne bi derogiralo privilegijama i milosti: ne frenandâ licentiâ privilegiis et gratiae derogetur** (13. kol. 1672.). Te riječi očito isključuju Krčelićevu tvrdnju, jer privilegij i milost ili se prima ili se ne prima. Međutim mi znamo iz pisma istog Olive (8. list. 1672.) provincijalu Aboedtu, da je general reda privilegij primio: **»Iura quidem et privilegia gymnasio iam acquisita rata firmaque esse volo«**. Inače strogo zabranjuje, da se u buduće upotrebljavaju nazivi »academia« i

³¹⁾ De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares, str. 456. ³²⁾ Orig. registar u posjedu reda. ³³⁾ Prema tomu promovirani su nekoji daci na čast bakalaurejsku i magistarsku.

»rector magnificus«, a pogotovo promocije bakalaurejâ i magistarâ filozofije³³⁾. Sad slijede riječi, koje i opet pobijaju tvrdnju Krčelićevu: **»Sufficit pro interim usus privilegii quoad protectionem studiosorum eosque compescendi et castigandi etiam poena graviore absque imploratione brachii magistratus«**. Što se tiče porabe (usus) ostalih točaka privilegija, neka se suspendira (poraba), dok se stvar dobro promozga i akademija osnuje (quoad alia autem prudenti ratione ad plenam usque de academia constitutenda deliberationem opportune suspendendus sc. usus.)

Red se dakle Isusovački u to doba (1672.) bavio mišlju, da se zagrebački zavod pretvori u pravo sveučilište. Dašto za to je trebalo osnovati još druge fakultete, isprva barem teologijski pa onda juridički i medicinski.

Da se između g. 1708. i 1722. mislilo osnovati sveučilište, naslućujemo po tom, što se u arhivu zagrebačkoga kolegija (Tit. 20., fasc. 1., num. 7.) nalazilo pismo biskupa Mirka Esterhazija »de fundatione academiae«.

Kad je g. 1746. kaptol zagrebački što legatom kamonika Tome Augustića što svojim obilatim prinosom htio da fundira tri stolice za više bogoslovne nauke u zagrebačkoj akademiji, opet se snovalo o sveučilištu. To razabiremo iz pisma zaslužnog rektora zagrebačkoga Andrije Zambergera nepoznatom Isusovcu od 9. travnja 1746., gdje spominje rečeni naum zagrebačkoga kaptola te nadovezuje: »speratur futura universitas«³⁴⁾.

Poprilici dva decenija kasnije još se Isusovci bave mišlju o sveučilištu. Spominje se name, da kolegij ima uz sjemenište sv. Josipa (kasnije plemićki konvikt) zemljište, gdje bi se mogla podići **sveučilišna zgrada**³⁵⁾.

Ne znamo, koji je bio sadržaj informaciji, što su je dali zagr. Isusovci g. 1771. biskupu Paxyju o osnutku zagrebačkoga sveučilišta. Ta se informacija spominje u elenku arhiva zagrebačkoga kolegija (Tit. 20., fasc. 8.³⁶⁾). Sadržaj nam njezin nije poznat, kao ni onoga izvješća (l. c. br. 27), što ga je od zagrebačkih Isusovaca zatražio i dobio (1773) biskup Galjuf o pitanju, kako bi se dopunilo sveučilište.

To je sve, što znamo o snovanju zagrebačkoga sveučilišta. Ovo pitanje ostaje dakle neriješeno. Moglo bi se nagađati ovo ili ono, zašto se barem nisu podjeljivali akademski stepeni, no od nagađanja tu nema nikakve koristi, pa valja čekati, dok se nađu još koja vrela, ako ih ima.

4. Disciplina. Sudbena jurisdikcija.

Ovome bi poglavlju zapravo pripadao natpis »đačke afere«, kojima je i stara akademija, napose u XVII. vijeku, obilovala.

³³⁾ AA. Coll. Zagr. irreg. fasc. 4., br. 26.

³⁵⁾ Directorium oeconomicum, str. 6.

³⁶⁾ AA. Cons. Croat. 1774: Jun. 121.

Izvor je većini tih afera internacionalno ono neprijateljstvo, što se negda periodično javljalo između đastva i građanstva. Ni u starom Zagrebu nije moglo da bude drukčije. Pa i povod je u mnogo slučajeva isti kao recimo razmiricama, što su nastajale između građana i đaka u Gracu, naime borba zbog precedencije kod tjelovskih ophoda. Još mnogo prije, negoli se osnovao filozofijski studij, rađahu se stoga na **Tijelovo** silne smutnje. Neprijateljstvo bi dašto nakon toga još poraslo, a međusobne osvete bijahu, što no riječ, na dnevnom redu. Drugo glavno vrelo razmirica bijaše đaćka objest i malo neobičan kadšto mladenački humor, koji bi stare zađebačke »purgare«, i onako nešto razdražljive čudi, znali dovesti do očaja. Isusovci su se nalazili između dvije vatre: amo kr. slobodna općina (a to je onda nešto značilo), onamo autonomija gimnazije, po kojoj i u nas i drugdje potpadahu đaci pod jurisdikciju učilišta. Lasno je dokučiti, da je takovo pravno stanje dovelo do vrlo oštih sukoba, pogotovo gdje su Isusovci budno čuvali svoje i đačke povlastice, a grad se kadikad kratio da u praksi prizna gimnaziji, dotično akademiji isključivo pravo na đake. Nema sumnje, da je Kaušić i radi toga stanja nastojao isposlovati u Leopolda, da se svečano zajamči zagrebačkom učilištu jurisdikcija nad đacima, koja mu je po običajnom pravu pripadala. Isusovci su se zapravo služili samo onim dijelom Leopoldova privilegija, koji je izuzimao đake ispod vlasti gradske, a i tu su porabu viši starješine donekle suzili iz obzira prema gradu, kojemu nije baš bilo po volji, što je kolegij smio slobodno uvoziti nekoje potrebštine za vlastitu porabu³⁷⁾. Za đake je ta zaštita (protectio) bila, rekao bih, nužna blagodat, jer staro sudstvo bijaše kadšto upravo drakonsko pa nije umjelo dovoljno uzimati u obzir mladenačke **objesti**, koja se, istina, gdjekad javljala u prilično krupnoj formi.

Naprijed rekosmo, da je glavni povod razmiricama između građanstva i đastva bila precedencija na tjelovskim ophodima. Mi ćemo, da slika spora i posljedica mu, izade življa, posegnuti u doba prije osnutka filozofijskoga studija, a pripočeti ćemo i onake događaje, za koje ne možemo dokazati da su u direktnoj uzročnoj svezi sa sporom o precedenciji. Ovo je opravdano stoga, što je vrlo vjerojatno, da su đaci ostali kivni na građane i onda, kad već nije bilo borbe zbog precedencije: veliki se valovi tek polako smiruju... Za građane znamo, da su još g. 1731. đastvo prijekim okom gledali.

Bio je običaj, da u tjelovskoj procesiji gornjega grada građani idu ispred đaka, a samo stanovit broj oružanih građana (sclopetarii) išao bi iza đaka (dakle na časnijem mjestu) prateći gradski barjak. No malo pomalo množio se broj te »garde« i napokon uzeše svi građani ići iza đaka, a samo su po dvojica pratila svoje cehovske barjake, što su se nosili pred đacima. Takav

³⁷⁾ Ipak je imao grad t. j. građanstvo veliku korist materijalnu od Isusovačkih škola: stotine đaka bijahu na stanu i košti u privatnim kućama.

red đacima nije bio po čudi, te oni g. 1650. odlučiše silom izvojsčiti svoje »pravo«. I zaista na Tijelovo rečene godine učine tolik nered i smutnju u procesiji, da se morala prekinuti! Mladim pobornicima đačkih prava i đačke časti to ne bi dosta. Nekoga jutra mjeseca srpnja iste godine ugledaše zagrebački građani s užasom, kako su im sasječeni i zgaženi vrtovi i njive počevši od kapele sv. Roka pa sve do Ciglane. To je bila đačka osveta.

Na ovo planu grad i kaptol ljutim gnjevom te izdadu oštar ukaz, koji mimo ostalo sadržavaše ove odredbe:

1. Koji se đak poslije Zdrave Marije (»post Ave Maria«) zateče na ulici s oružjem, njega će bez obzira zatvoriti, pa ako je plemić kraljevstva, tužit će se, ako li nije, kaznit će se po zaslugi.

2. Ostane li đak noću izvan kuće, platit će građanin, u koga je na stanu, dvanaest forinti globe.

Kaptol saopći ovu naredbu rektoru Leonardu Bagnusu po Nikoli Filipovjću i Đuri Filipašiću moleći ga, neka bi se đacima proglasila. Isto učini i gradski magistrat. Rektor pristade, pogotovo kad se grad grozio, da će inače zabraniti građanstvu da prima đake na stan, pa ujedno obeća, da će nastojanje kaptola i grada poduprijeti i neposlušne đake isključiti.

Sad nastade na oko mir, ali ne potraja zadugo. Nekakav đak ranio noću gradskoga stražara i onda pobjegao u kuću podžupana Nikole Gatala. Sutradan u ranu zoru stane udarati zvono zovući narod na okup. Sve skoči na noge pitajući se, što bi to bilo. Silan se svijet zgrne. Kad začuju, što se noću dogodilo, provale bijesni u podžupanovu kuću, izvuku krivca iz skrovišta pa hajd s njime k tornju »malih vrata«. Već se spremahu, da nesretnika strmoglave, kad protonotar kraljevstva hrvatskoga pođe za rukom da ublaži gnjevni narod. Đak bude odveden u zatvor, gdje odsjeđi nekoliko dana, a slobode se dobavi istom onda, kad se za nj zauzeo jedan plemić, čijem je sinu bio »praeceptor«. Tu dodaje pisac povijesti zagrebačkoga kolegija: »Ovo je zato zabilježeno, neka vide naši (t. j. Isusovci), kako je nužno, da se na vrijeme đacima ozbiljno zabrani oružje«.

Malo vremena poslije ovooga događaja upita grad rektora, da li bi on pristao na to, da odsad ide na tjelovskoj procesiji 18 oružnika iza đaka. Rektor kaza u svom odgovoru: nered je nastao na tjelovskoj procesiji bez njegovog znanja. Gimnazijsko ravnateljstvo mora uzeti u obzir sinove magnata i plemića, koji nikako ne će, da obrtnici idu iza njih. On će nastojati, da đaci budu zadovoljni. Pristaje na prijedlog, da osamnaest oružanih građana skupa s barjakom gradskim idu iza đaka. — Lako možemo zamisliti, s kolikom su napetošću stari zagrebčani i nadobudna mladež iščekivali Tijelovo g. 1651. Nesrećom se građani nisu držali uglavljenoga reda, pa se đaci već stadoše buniti, no stvar se ipak nekako uredila i procesija se sretno svrši. Đački je ponos tražio zadovoljštinu! Nemirnjaci uhvate noću nekakva građanina i zatvore ga u prostoriju ispod dvorane, u kojoj se predavala moralna teologija.

Radi toga nasilja potužiše se gradski izaslanici rektoru Baltazaru Milovcu, koji među ostalim odgovori, da se daci bune, što građani krše njihovu slobodu i zatvaraju ih, dok je po pravu jedini rektor njihov sudac. Izaslanici obećaju, da će odsad krivce vazda dovesti rektoru, a za one, kojima roditelji stanuju u gradu, tražit će zadovoljštinu od roditelja³⁸⁾.

Ni kompromis g. 1651. nije donio žudenoga mira i reda na tijelovskim ophodima. Posljedica bijahu ljuti kadšto okršaji između građana i đaka. Osobito je burna bila g. 1671. Jedva bi prošao koji tjedan bez tučnjave. »Historicus« kolegija doduše ne veli, da su i filozofi okušali oštru sablju i junačke mišice u takim zgodama, no ne može biti sumnje, da su i oni sudjelovali u takovim zamamnim poslovima. Rektor Merkas i općina nastojahu ukrotiti svoje podložnike, ali dugo vremena bez uspjeha. Sad se općina lati radikalnoga sredstva: nijedan građanin ne smije odsad da primi đakâ na stan, a bilo ih je i iz vrlo uglednih obitelji. Rektor se potuži saboru. Gradski sudac pozvan na odgovornost poreče, da je izdao onaku naredbu, a protestova protiv toj kleveti. (Očito je po srijdi nekakav nesporazum). Kolegij je domala osjetio posljedice: grad mu je kušao uzeti imanje Fratersčicu i beneficij sv. Fabijana i Sebastijana. Otuda se izlegla duga parnica, koja se svršila kompromisom posredovanjem biskupa Martina Borkovića.

Težak se slučaj mladenačke pustopašnosti i zlobe dogodio g. 1672. Logičar Ivan Haden i fizičar Đuro pl. Pojatić teško ranije od puke obijesti gradskoga stražara. Rektor Merkas odlučio poslušati se za ovaj kriminalni slučaj akademijemskim privilegijem i zamoli prisjednike podbanskoga suda, koji je upravo bio na okupu, neka bi se potrudili u kolegij radi sudovanja o rečenom slučaju. Prisjednici se pozivu odazvaše, i, pošto su se među se i s Isusovcima posavjetovali, bude određen sucem namjesto rektora podžupan križevački Franjo Majcen s »fiskom gimnazijskim« Jakovom Ilijašićem. Prisjednici će pak biti protonotar i podžupan varaždinski Nikola Patačić, podžupani zagrebački Nikola Gotal i Stjepan Svastović, letovanički kapetan Ladislav Crnkoci i još mnogo plemića (»alique permulti de Regni nobilitate«). Sud se sastane da sudi zbog zločina i pozove gradsko vijeće, koje bješe tužilo (criminaliter), da dođe i iznese tužbu. Grad je bio protivan akademijemskom privilegiju, koliko se odnosio na jurisdikciju, i ne htje se odazvati pozivu. Tad iznese fiskus kao zamjenik tužbu. Nato progovori odvjetnik (causidicus) u prilog optuženima, a onda sud zaključi, da se Ivan Haden peremptorno pozove, neka dođe na sud, da mu se sudi; ne odazove li se, neka se isključi iz škole; za plemića Jurja Pojatića imao je sud više obzira: njemu je dao petnaest dana, da se mogne opravdati. Ne znamo, kako se ova stvar svršila. Savremenik i očevidac, koji taj slučaj pripovijeda (o. B. Milovec), kaže, kako je baš ovaj sudbeni postupak bio povod, što je general

³⁸⁾ H. C. Z. i Zagrabienſis Collegii S. I. chronicon ab anno 1641—1651.

reda Pavao Oliva provincijalu austrijske pokrajine poslao upute za upotrebljavanje Leopoldova privilegija. Mi to već potanje znamo iz naprijed spomenutih pisama Olivinih, a ovdje ćemo dodati bilješku Milovčevu, koja otkriva jednu inače nepoznatu stranu iz života hrvatskih Isusovaca: »Iudicium hoc multum profuit ad stabilienda gymnasii privilegia, verum mediati superiores uti P. Generalis et P. Provincialis instigati invidiosa quorundam collegialium *exterae nationis* graviter apprehenderunt et succensuerunt errores in hoc processu admissos, et illud vel maxime, quod usi sint titulis academiae, magnifici Patris Rectoris, fisci academici absque scitu et approbatione eorum et in absentia collegii Rectoris«.

Vrela doduše šute o kasnijim prepirkama radi precedencije, no nema spora, da ih je bilo pače i velikih smutnja. Dokaz je tome činjenica, što je g. 1683. posredovanjem biskupa Martina Borkovića uglavljen red, kojim će ići građani daci u tijelovskom opходу. Rečene naime godine u veljači desio se u Zagrebu provincijal austrijski **Ladislav Vid** na godišnjoj vizitaciji. Borković pozove njega, rektora **Miju Škrlica**, gradskoga suca i nekoje građane, neka bi došli k njemu na dogovor, ne bi li im pošlo za rukom mrsku onu stvar konačno urediti. Svi se pozivu odazvaše. Borković im razloži, kako one smutnje škode tijelovskoj procesiji i bratovštini presv. Tijela Isusova, a trpe štetu služba Božja i poštovanje prema presvetoj Euharistiji. Svi pristadoše drage volje, da se odsad u takim zgodama drži ovaj red: svi gradski cehovi (szehae seu tribus), a iza njih zastava bratovštine sv. krunice ići će ispred svih škola, iza cehovima i ovom zastavom neposredno daci po svojim školama; iza đaka stupat će 12 oružanih i pristojno (!) odjevenih građana, za njima zastavnik s gradskim barjakom (banderium), uz zastavu bubnjar (tympanista) i frulaš (fistulator), onda opet 12 gradskih oružanika, napokon gradski kapetan. Doduše nekoć je bio običaj, da barjak bratovštine sv. krunice ide iza đaka, no slušači su se **filozofije** pozivajući se na akademska prava počeli protiviti tome redu; zato je s navedenih razloga uveden red, na koji su se zastupnici grada i kolegija od svoje volje i dobrohotno (sponte et benevole) obvezali; uostalom, veli biskup, može on stranku, koja bi ugovor prekršila, biskupskom svojom vlašću prisiliti, da se drži obećanja³⁹).

I ako je može biti energičnim posredovanjem Borkovićevim učinjen kraj tjelovskim neredima, svakako stoji, da je i poslije bilo mnogo tužba na đake. G. 1690. veli kroničar, da se te godine građani nisu tužili na đake, koji su inače **svake godine** pravili štete

³⁹) Prijepis isprave izdane 28. veljače 1683. u *Lib. litt. instr. coll. Zgb. S. J.* ⁴⁰) Zulum je đacki bio oko g. 1710. tolik, da je hrvatski sabor 2. listopada 1711. stvorio članak (8.), neka se zaište od generala Isusovačkoga reda, da se škole svake godine raspuste (najkasnije) do 15. kolovoza (Sr. Horvat, Zagrebački djaci god. 1711. u *Vjesniku zem. arkiva* 1912. str. 285).

u vrtovima, a to, kaže, nije ni čudo, kad su vrtovi tako blizu i mame »radoznale oči i pohlepni okus« (!). Ne kaže se doduše, da su i filozofi ovako podlegli napasti, ali teško da je išlo bez njih. Isto se valjda smije reći i za one nemirnjake, koji su g. 1712. građanima toliko dodijavali, da su »gradski oči« i drugi vrli »purgari« molili, neka se škole prije reda zatvore⁴¹⁾! Ozlojeđeni se građani ipak umiriše, kad im je rektor Pavao **Somalović** priopćio, da su već gdje koji krivci šibani, neki otpušteni, dok su se ostali pravili.

Nego građani su se znali tužiti i onda, kad đaci ne bi bili ništa krivi. Kad bi se dogodila kakva nepodopština u gluho doba noći ili počinila koja šteta, prva im je pomisao bila — to su dačke vragolije. Sasvim razumljivo! Tako su se g. 1731. opet potužili na đastvo, no istraga je dokazala, da ono nije bilo taj put ništa krivo, pa kroničar kolegija piše, da je tužba potekla »ex inlito iam civium odio«.

Gradska se općina dugo vremena nije mogla da sprijatelji s akademskom slobodom omladine. Jedan primjer. G. 1698. govori kroničar kolegija o »kontroverziji« zbog Leopoldova privilegija i prava grada, kako su gradski stražari (satellites) za nekakva »tumulta« uhvatili jednog filozofa; rektor zaštie od magistrata, da se đak dovede u školski »carcer«; magistrat udovolji molbi, no ujedno digne tužbu protiv filozofu zahtijevajući, da se kazni smrću! pače uze pobijati Leopoldov privilegij. Kolegij se posluži kraljevskom povlasticom: »substituti a nobis iudicis, Regni protonotarii aliorumque virorum dignitate illustrium calculo res definita est, scholasticus a poena omni immunis denunciatus et privilegia caesareo collata favore rata, agnita eorumque robur et firmitas declarata«. /Slijedi 57a, 57b, 57c/.

Malo što znamo o sporovima između đakâ i profesorâ: ili ih nije bilo mnogo ili su se take stvari rijetko bilježile. Za jednu ovakovu aferu saznajemo iz isprave biskupa Borkovića izdane 6. veljače 1671.⁴¹⁾ Filozof **Juraj Tribinac**, rodom iz Karlovca, bio je otpušten iz škole radi nekakvih ekscesa, što ih je počinio. Iz osvete napisao je protiv Isusovcima pamflet (»infamatorum pasquillum«) i raspuća ga među ugledne osobe napose kaptola i grada. Rektor Merkas potuži se Borkoviću na Tribinca, koji je boravio na kaptolskom području. Dne 6. veljače 1671. sazove biskup sud, kojemu je sam predsjedao, a prisjednici bijahu veliki prepošt Mijo Bocak, kanonik lektor Matija Slovenčić, arcidakon gorički Ljudevit Vukoslavić, plemićki sudac zagrebačke županije Mijo Sokolović, prisjednik (assessor juratus) Blaž Stipanić i vijećnik zagrebački Mijo Cvetušić. Tuženi je Tribinac došao na sud i skrušeno priznao, da je stavio paskvil i širio ga iz osvete; kaže se, što je počinio nepravdu, moli ponizno oprostjenje rektora i ostalih otaca, opozivlje pamflet, priznaje, da je sve u njemu izmišljeno; obećaje sa zakletvom, da

⁴¹⁾ Orig. među AA. Coll. S. I. Zagr. irreg., fasc. 6. br. 92.

ne će nikad tako šta proti ikomu učiniti. Rektor ganut oprostí krivcu, a sud zaključi: učini li optuženi ikad tako šta, onda će se bez daljnog sudovanja javno izbatinati i išibati te potjerati iz grada i kaptola »tanquam publicus malefactor et infamis ac omni fide, humanitate ac honore destitutus«. U posebnoj je izjavi Tribinac paskvil opozvao i izjavio, da je spreman podvrći se onim kaznama, ako učini što slično⁴²⁾.

Eksempcija akademije od svjetovne sudbene vlasti nije pristajala u državu, kakovu je snovala Marija Terezija sa svojim doglavicima u Beču. U to doba, a možda već i prije, kušala se ova vlast suziti. To razabiremo iz dva pisma zagrebačkoga rektora Andrije Zambergera (2. i 9. travnja 1746.) upravljena nepoznatu adresatu u Beč, svakako Isusovcu⁴³⁾. Radilo se tada o sudbenom postupku suprot dva đaka okrivljenih s krađe i zatvorenih u školskom zatvoru. Stvar je došla u ugarsku dvorsku kancelariju, koju je netko krivo obavijestio; po mišljenju Zambergerovu bio je to podban, čovjek nađao, protivan Isusovcima i uopće svim redovima, mrzak cijelom kraljevstvu, a ne slađe se ni s biskupom zagrebačkim (Klobušickim). Ugarska je dvorska kancelarija poslala na podbana u tom poslu nekakav carski mandat (mandatum Caesareum), a taj ga je priopćio (imperiose communicavit) Zambergeru, koji prijepis posla u Beč, da posluži, ako zatreba, tamošnjim Isusovcima i »gospodinu agensu«. Uostalom, veli Z., opet molim, ako se možda medifikacija akademijskoga privilegija ne bi mogla tako brzo isposlovati, neka bi se barem imenovao (sudskim) zamjenikom (rektorovim) Franjo Kušević, »actualis auditor confinii Regni«, jer je taj naš prijatelj, takim poslovima vješt i muž savjestan pa nam ne će iz strasti škoditi, a ne vidim, **zašto da nam se uzme pravo prezentovati sudskog zamjenika**, kad dosad nismo ništa učinili ili propustili suprot privilegiju; inače predviđam, da će nam u buduće nastati velike neprilike i prejudiciji usprkos privilegijama (Pismo 9. travnja 1746.). U pismu od 2. travnja spominje Z., koje su to neprilike, što bi mogle zadesiti kolegij gubitkom rečene povlasti: sudac bi mogao biti neprijatelj kolegija i skup, a za podmirivanje tolikih troškova kolegij nema nikakve zaklade. S pismom od 9. travnja šalje Z. adresatu prijepis paragrafa, u kojem je sadržana eksempcija gradačkoga sveučilišta, »cui nostra unita est«; želi, da bi se modifikacija zagrebačkoga privilegija preudesila prema tome paragrafu⁴⁴⁾, koji po Zambergerovu prijepisu glasi ovako:

Paragraphus Academiae — Universitatis Graecensis.

Itaque cum in administratione Academiae variae saepe res et actiones incidere soleant, quae non nisi per iudices saeculares cognosci et expediri possunt, cujusmodi sunt studiosorum et alio-

⁴²⁾ Orig. I. c. fasc. 6. br. 89. ⁴³⁾ AA. Coll. Zagr. S. I. irreg. fasc., br. 26, i 41.

rum academiae subjectorum lites, contentiones et causae interdum criminales, concedimus et potestatem facimus iisdem collegii et academiae Patribus et Clericis Soc. Jesu, ut unum aut plures, sive viros nobiles sive juris doctores sive honestos cives aliasve personas idoneas eligere, advocare, adsciscere ac decernere sibi possint, ad studiosorum aliorumque omnium academiae subjectorum causas praesertim graviores et criminales determinandas, quos quidem a dictis Patribus sic electos et decretos, sese ad hoc munus promptus et paratos exhibere volumus, prorsus ac si a nobis ipsis ac successoribus nostris electi ac decreti essent⁴⁵⁾.

Tine je rektor gradačkoga sveučilišta dobio vlast, da sam imenuje akademijskoga suca, a da ga ne mora istom predlagati vladaru. Taku je eto povlasticu nastojao da isposluje Zamberger zagrebačkoj akademiji. Leopold je naime u zakladnici od 23. rujna 1669. pridržao sebi i nasljednicima svojim pravo imenovanja akademijskih sudaca na prijedlog rektora. Nismo dovoljno upućeni, da li je praksa vazda odgovarala teoriji. U doba Marije Terezije ugarska je dvorska kancelarija imala veliku ingerenciju u ovoj stvari. Što je više instancija bivalo između vladara i akademije, to je teže bilo očuvati ovu povlasticu, a to lakše se moglo desiti, da budu imenovani suci Isusovcima protivni ili nepoćudni. Zamberger teško da je uspio u ovom nastojanju, kojemu nije prijalo doba, kad se radilo oko toga, da se povlasti staleža i korporacija suze ili ukinu na korist središnje vlasti.

Jur naprijed napomenusmo, da su se godišnji ispiti iz filozofije uveli istom g. 1700. Ispiti ne pripadaju među čare đaćkoga života, pa ta uredba nije ushitila ni zagrebačkih filozofa, oni joj se nasuprot otpriješe »haud modico strepitu ac pertinacia«. Isusovci se ne dadoše zastrašiti mladenačkim otporom. Slijedeće godine gotovo se svi podvrgoše ispitu. Stari kroničar, koji to pripovijeda, nadovezuje: »Mladež je jako nalik plemenitu konju: taj doduše isprva grize uzde i batrga se proti ostrugi, no poslije svladan ustrajnošću jahača lijepo sluša na svaki mig: Non parum scilicet juvenus cum equis generosisimis convenit, qui primo quidem habenas mordere et contra stimulum calcitrare solent; dein vero ipsâ sessoris constantiâ victi nutum omnem faciles sequuntur«. Još se g. 1703. filozofi nećkali da se podvrgnu ispitu; pet logičara osobito se isticalo u borbi za »đaćka prava«; ti su svoje

⁴⁵⁾ Ovo je odlomak zakladnice od 1. siječnja 1602., kojom je štajerski nadvojvoda Ferdinand (kasnije car i kralj Ferdinand II.) potvrdio i proširio prava i povlasti, što ih je podijelio gradačkom sveučilištu otac mu Karlo, (Sr. Krones, Gesch. d. Karl-Franzens Univesität, str. 247. ss.) Prije tog privilegija imao je rektor tek pravo predložiti suca nadvojvodi štajerskom, kako vidimo u ispravi nadv. Maksimilijana III. od 30. rujna 1594., kojom postavlja i potvrđuje (constituimus et confirmamus) akademijskim sucem od rektora predloženog Dr Vuka Jöchlingera, namjesničkoga savjetnika (Krones, l. c. str. 614.). ⁴⁶⁾ AA. Coll. Zagr. S. I. irreg. fasc. 4., br. 27.

kolege strahovali prijeteći im, da će ih izbiti, ako podu na ispit, pa su stoga javno (*publico programmate*) isključeni iz škola. Videći đaci, da su uzde u rukama vješta i odlučna jahača, predaše se napokon u svoju kob. — Nepoznat nam je razlog, s kojega su se pobunili neki logičari g. 1723. Po receptu od g. 1701. ne pusti rektor Franjo Janežić uzda iz ruku: on obustavi logičarima predavanja, pa su nemirnjaci nekoliko tjedana praznikovali; tad biše glavni krivci otpušteni, i vrati se stari mir.

Krivo bi sudio o vladanju filozofa i ostalih đaka, tko bi držao, da staro zagrebačko đaštvo nije poznavalo reda i stega. *Historia collegii Zagrabienstis* obiluje upravo krasnim crtama đačke plemenitosti i bogoljubnosti, a spominje se često, da su se đaci lijepo vladali i veoma marljivo učili. Opet udara u oči, kako su se mogle događati onolike smutnje u školi Isusovaca, koji su inače mladež dosta sirogo odgajali. Ne pišem apologije Isusovaca, no gledajući stvar historijskim pogledom držim, da nije zgorega upozoriti na ovo: mi opisane pojave možemo da razumijemo tek onda, ako se prenesemo u doba, kad su staleški privilegiji vrijedili i vladali. Djeca plemićka, pogotovo velikaška, osjećahu svoj povlaštenu položaj, i to nam tumači mnogu razmiricu s građanstvom. Neplemići su doduše u zagrebačkom sveučilištu bili u golemoj većini, no ipak je bilo vazda mnogo plemstva u školama. Tako je na pr. g. 1698. od 603 đaka bilo 8 velikaša i 119 ostalih plemića, dakle preko petine plemstva; g. 1700. od 528 đaka 124 plemića (gotovo četvrtina), g. 1703. od 529 đaka bijaše 1 grof, 8 baruna i »prenobila«, 142 plemića (manje od četvrtine), a g. 1704. od 629. đaka 14 višega i preko 150 nižega plemstva (gotovo četvrtina). Uzmimo u obzir đački ponos, pogotovo plemstva, koje nije htjelo da u procesiji ide ispred krojača, gumbara, postolara i ostalih vrijednih »purgara«. Napokon valja držati na umu i to, da su đaci nosili oružje, barem filozofi, ako ne svi viših razreda; to se nije moglo lasno ukinuti, naročito radi velikaških i plemićkih sinova.

U disciplini bili su filozofi u glavnom izjednačeni s humanistima, pa je vjerojatno, da su za teže prestupke dobivali i šibā, kako je bivalo i po ostaloj Evropi. Isusovačka se pedagogija u toj stvari veoma razlikuje od recimo protestantske, gdje je često »dijelio-šibe« sam profesor. U Isusovačkim je školama taj posao vršio podvornik, kojemu je đak za iskazanu uslugu imao da plati propisani »honorar«.

Glavno, i ako ne jedino, uzgojno sredstvo Isusovačko bijaše religija. Amo spadaju vjerska udruženja, Marijine kongregacije. U starom Zagrebu postojahu dvije ovake kongregacije đačke, kojima bijahu članovi samo ponajbolji đaci. Filozofi su mogli pristupiti tako zvanoj »velikoj kongregaciji, *Congregatio maior B. V. Mariae ab Angelo salutatae*«. Toj su kongregaciji bili članovi ne samo đaci počevši od retorike (6. razred), nego i odrasli ljudi, među kojima nalazimo mnogo uglednika duhovnog i svjetovnog

staleža, na pr. g. 1665. dadoše se začlaniti u ovaj zbor Leopold. I., maćuha mu i dvije sestre njegove.

Đačke duhovne vježbe (eksercicije) uvedene su g. 1739.; po sudu kroničara jako su povoljno djelovale na vladanje đaka.

Freudova se psihoanaliza ruši

O psihoanalizi je bilo govora u »Životu« g. 1925. pod naslovom »Freudizam« (str. 147—152). Onda smo pisali: »Pristaše psihoanalize obećavaju preokret u svim dosadašnjim znanostima, ako se na nje primijeni novo otkriće. Ti hoće na pr. da se zabaci sva dosadanja pedagogija, osobito kršćanska kao pogibeljna. Želite li predusresti nevroze? Podučite ljude u psihoanalizi. Pod uplivom će nove nauke morati i svećenici da promijene vjerski odgoj. Psihoanaliza hoće da bude ključ za sva pitanja, pa i ključ ljudske sreće. Ona hoće da ispremeće svu dosadnju psihologiju i psihijatriju, pedagogiju, vjerske pojmove i objavu«.

Freudizam ili psihoanaliza se brzo raširila po svijetu kao svaka moda. Bezbroj je časopisa govorilo o preokretu na svim područjima. No svaka moda nosi na sebi pečat nestalnosti, pa je brzo istisne druga »novija« moda. Već smo u spomenutom članku iznijeli svoje stanovište, protivno dakako Freudu. Tu smo prikazali i razloge. Te razloge iznosi i najbolji američki psiholog Woodworth, te P. Janet, profesor na Collège de France, Lindworsky, profesor na sveučilištu u Pragu, L. Roure, urednik Etudesa u Parizu i t. d. S tim su sudom u skladu i novije izjave nekih uglednih učenjaka. Tako je Sternu psihoanaliza primitivna stvar, kakova je astrologija prema astronomiji. Spranger veli, da je Freudizam prestidžitaterstvo, koje nije dostojno znanosti. Po Bühleru je ta analiza naivno i elementarno promatranje jednog dijela neke stvari, a to promatranje daleko zaostaje u naše doba. Ovo doba hoće da svaku stvar promotrimo i prosudimo svestrano, a ne jednostrano. Spranger, Jaspers, Scheler i sl. nijesu kršćanski dogmatici, pa ipak u ime psihologije, svoje struke, ustaju protiv Freuda, te nazivlju njegovu nauku »primitivnim psihologičnim materijalizmom« i njegovu metodu »duhovnom alhimijom, koja svojim umijećem iz libido pravi mišljenje i dobrotu i slično«. (Cfr. J. Ternus S. J., Eine Selbstbezeugung der Psychoanalyse u časopisu »Stimmen der Zeit« 1929, 292). Berlinski je liječnik živaca Dr. E. Michaelis g. 1925. u svom djelu »Die Menschheitsproblematik der Freudschen Psychoanalyse« ovako izrekao ukupni svoj sud o Freudizmu: »To je skepsa, fatalistički determinizam, relativiranje svih vrednota i napokon pesimistična negacija živo-